

Journal of Social Intervention: Theory and Practice –
2018 – Volume 27, Issue 2, pp. 1–5
<http://doi.org/10.18352/jsi.565>

ISSN: 1876-8830

URL: <http://www.journalsi.org>

Publisher: Utrecht University of Applied Sciences,
Faculty of Society and Law, in cooperation with
Utrecht University Library Open Access Journals

Copyright: this work has been published under a
Creative Commons Attribution-Noncommercial-No
Derivative Works 3.0 Netherlands License

Harry Kunneman. **Amor complexitatis. Bouwstenen voor
een kritisch humanisme. Deel 2.** Amsterdam: Uitgeverij
SWP, 2017, €39,90, 411 p., ISBN: 978 90 8850 7885

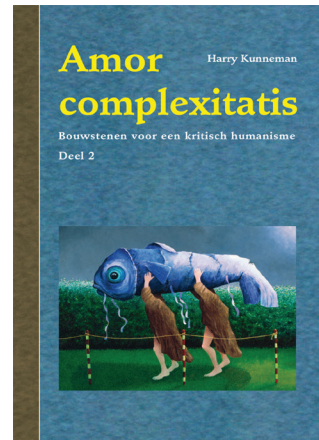
BOOKS

GERT SCHOUT

Dr. Gert Schout is senior researcher at the Department of Medical Humanities, VU University
Medical Centre, Amsterdam, The Netherlands.

E-mail: g.schout@vumc.nl

In de zomervakantie van 1998 las ik op een Franse camping het boek *Van theemutscultuur naar walkman-ego* van Harry Kunneman. Er zijn nog foto's van dat ik liggend in het gras met een thermoskan onder mijn hoofd gebiologeerd lig te lezen. Het boek zou mij doorslaggevend vormen. In de tijd eraan voorafgaand geloofde ik sterk in de mogelijkheden om gegevenssoorten in de verpleegkundige praktijk in te delen naar etiologie, verschijnselen, diagnoses, interventies, outcomes en prognoses. Samen met andere “believers” meenden we stellig dat de determinerende verbanden voor het oprapen lagen. De projectgroep waar ik toen deel van uitmaakte ventte dit met verve uit. Subsidies krijgen was met zoveel beloftevolle perspectieven niet moeilijk. Tot aan dat vermaledijde boek op die Franse camping. Het taalspel en de postmoderne ideeënwereld waren me volkomen vreemd en toch overtuigde het boek me zo dat het tot een waterscheiding kwam met het werk van voor de zomer van 1998 en erna. In een artikel voor het *Maandblad Geestelijke volksgezondheid* nam ik afscheid van de deskundologie

BOOKS

waar ik in verdwaald was geraakt. Ik heb sindsdien het werk van Harry Kunneman gevolgd en heb me erdoor laten inspireren.

Zoals de titel al belooft, zijn het geen gemakkelijke teksten waar Kunneman ons in meeneemt; de lezer wordt gevraagd om de complexiteit van het leven niet weg te drukken maar liefdevol te omarmen. De 400 bladzijden bevatten zeventien eerdere bijdragen – zoals artikelen, lezingen en boekhoofdstukken – die hij tussen 2005 en 2017 schreef. Alleen hoofdstuk achttien was voor mij nieuw. In alle hoofdstukken is een opmerkelijke consistentie te zien tussen inhoud en vorm: het liefdevol omarmen van complexiteit (inhoud) wordt opgetekend in een uitgewogen, gelaagd, labyrinthisch en evocatief taalspel (vorm). Het boek zelf is een zoektocht naar een taal, naar een vorm van kennisonwikkeling die professionals en wetenschappers kan helpen in het omgaan met hun verlangen naar zekerheid, verankering en onwankelbare fundamenten, in de wetenschap dat die er uiteindelijk niet zullen zijn. Anderen die dit boek lezen zullen misschien zeggen dat Kunneman wil helpen bij een eigen zoektocht naar manieren om vreedzaam samen te leven met andere levensvormen zonder in kant-en-klare recepten te vervallen.

Tegenover de hang van professionals en wetenschappers om op zoek te gaan naar mechanismen om de werkelijkheid te kunnen overzien, te analyseren en te beheersen zet Kunneman het vermogen om open te staan voor het onvoorziene, het ongeplande, voor onbedoelde neveneffecten, voor verrassing, voor hetgeen oprijst (emergeert) uit de enorme complexiteit die het leven eigen is. Er is in de ogen van Kunneman geen basale overkoepelende logica die alles verklaren kan, maar er is sprake van meervoudigheid, polyvalentie en interferentie. Twee cruciale passages uit het boek werpen licht op wat Kunneman hiermee bedoelt: “[...] Daaronder versta ik de gelijktijdige aanwezigheid en werkzaamheid van verschillende, onderling strijdige potenties, krachten, principes, dynamieken, die niet bij voorbaat door één grondprincipe, één wezenskenmerk, één uiteindelijke bestemming overkoepeld en genormeerd worden, maar een open actualiteit constitueren” (pp. 22–23). De afwezigheid van onderliggende grondstructuren en de enorme complexiteit van interferentie-patronen duidt hij aan als interplexiteit; doelend op onze eigen taal en ons eigen verlangen die we niet (volledig) kunnen uitschakelen en “mede constitutief zijn voor wat we van buiten, objectief zouden willen beschrijven en begrijpen” (p. 23).

Dit besef van complexiteit heeft er waarschijnlijk toe geleid dat Harry Kunneman nooit met een stevig optreden in de media te vinden was met wijze raad over actuele kwesties inzake moraal, ecologie of politiek, ook niet toen allerlei politici aan de haal gingen met het door hem gemunte begrip “het dikke ik”. Altijd weer zien we die evocatieve taal, die afgewogen woordkeus, die

socioloog die van lieverlee filosoof werd en die zijn terrein van de politieke filosofie zelfstandig uitbreidde naar een soort biotische filosofie. In deze filosofie laat hij zien dat alle levensvormen zichzelf en elkaar bewerkstelligen in zowel steun, uitwisseling, samenwerking en zorgzaamheid als ook in concurrentie, destructie en exploiterende relaties. Op verschillende plaatsen in dit boek verschijnen naast mensen, eencelligen, schimmels, parasieten, mieren en apen op het toneel en vervalt de relevantie van een scheiding tussen natuurwetenschappen en geesteswetenschappen. Hij laat zien dat alle leven ruimte in neemt, ruimte die ten koste gaat van ander leven. Als een boom groot wordt neemt hij licht weg van omringende bomen, toch hebben bomen een bos nodig om beschutting te vinden voor de wind. Met het oog hierop is in zijn werk relatief veel plaats ingeruimd voor wat Kunneman noemt "leerzame wrijving, vreedzame begrenzing en horizontale begrenzing". Hij laat zien dat amor complexitatis niet vraagt dat wij mensen het zondige, lagere, dierlijke en zelfzuchtige achter ons laten of moeten temmen, maar dat we onder ogen zien dat deze eigenschappen óók bij ons horen, dat we ermee leren leven, en de vitale energie die dit brengt waarderen. Steeds draait het weer om het omarmen van complexiteit.

Ons denksysteem wordt door neurowetenschappers en cognitief psychologen als een zuinig apparaat beschreven dat snelheid verkiest boven grondigheid, eenvoud boven complexiteit. Als het makkelijk kan, waarom zouden we dan moeilijk doen? Het werk van Harry Kunneman kan gezien worden als een niet aflatende poging om de versimpeling de baas te worden. De baas worden? Nee, ook dat weer niet want er bestaan juist grote twijfels in zijn werk over het vermogen van mensen om ergens de baas over te worden; er is scepsis over beheersbaarheid, controle en maakbaarheid. Veel zogenaamde "oplossingen" hebben onbedoelde neveneffecten en kunnen niet wegnemen dat er sprake is van "trage vragen", vragen die zich uiteindelijk niet laten oplossen met nieuwe techniek.

De grote kracht – en tegelijkertijd ook de zwakte! – van het werk van Harry Kunneman schuilt in het verplaatsen van de vragen van het "wat" naar het "wie". De vragen naar het wat verwijzen naar de vraag "wat het geval is en wat de stabiele, berekenbare kenmerken zijn van dingen en processen in de wereld, respectievelijk hoe die te controleren" (p. 366). De vraag naar het wie verwijst naar wie we zijn, wie we willen zijn en hoe we ons tot elkaar en andere levensvormen willen verhouden, met het oog op onze coöperatieve en zorgzame kwaliteiten, maar ook met het oog op onze agressieve, exploiterende en destructieve kanten. Als de beweging echter verschuift naar het wie, dan volgt er een zacht en uiterst kwetsbaar antwoord, als er al een antwoord is. Er is geen uitzicht op een overkoepelende logica, er is in zijn werk geen wil om de wereld te transformeren, er komt geen actie, er is geen utopische energie, het tegengaan van structurele

BOOKS

ongelijkheid of het tegengaan van maatschappelijke fragmentatie is er niet bij. Er is slechts hoop dat individuen de bal oppakken en zich laten inspireren door zijn geschriften en dat deze individuen er iets mee kunnen en anderen hierin meenemen. Zelf noemt hij dit "kooltjes van hoop aanblazen".

De zwakte en kwetsbaarheid van de beweging naar het wie kan geïllustreerd worden met de hoop die Kunneman heeft gevestigd op zogenaamde normatieve professionals. Normatieve professionalisering blijkt in de twintig jaar dat het bestaat een machteloze factor te zijn. Het mag theoretisch steekhoudend en consistent zijn, praktisch slaat het nog geen deuk in en pakje boter. Professionals in zorg en welzijn laten zich gewillig en kritiekloos meezuigen in de controlestaat, in de invalidering van de burgerij (indicaties, zorgzwaartepakketten en diagnose-behandelcombinaties, allerhande testen en toetsen die luikjes van de verzorgingsstaat openen of gesloten houden), in de mythe van de behandelbaarheid van stoornissen, in de opbrengsten die verbonden zijn met de markt van welzijn en geluk.

De beweging naar het wie brengt een nadruk met zich mee op het verschil dat normatieve professionals kunnen maken. In mijn ogen ziet Harry Kunneman het belang van een normatieve praktijk daarbij over het hoofd. Professionals bevestigen elkaars denk- en werkwijzen in teams, gaan hiërarchieën vormen, gaan over elkaar roddelen, voeren strijd; degenen die zich conformeren aan de codes worden beloond met bevestiging, outsiders worden buiten de deur gehouden. De dragers van de vernieuwing die Harry Kunneman voorstelt zijn eenlingen, personen die proberen hun dikke-ik onder controle te houden, die op zoek gaan naar diepe autonomie. Bovenmensen, zou Nietzsche zeggen. Professionals die niet (zomaar) meelopen, of, om het eens postmodern te zeggen: die de nomadische singulariteit kunnen verdragen, maar ook contact kunnen houden met de kudde. Deze professionals zijn echter schaars of branden op. Je zou ook kunnen zeggen dat Kunneman selectieve lessen trekt uit het werk van Frans de Waal, de mens is een kuddedier. Amor complexitatis houdt in dat je onder ogen ziet dat je roddelt, dat je jaloers bent, dat je je conformeert aan de groep en de steun ervan niet gauw op het spel zet. Aandacht voor een normatieve praktijk lijkt me geboden, een praktijk die zich voorneemt om het goede te zoeken, een praktijk waar je een "potje breken kunt", waar je elkaar steun biedt bij coöperatieve projecten, rekening houdend met achterklap en ressentiment die de mens ook eigen is.

Tot slot zit er nog een andere onevenwichtigheid in dit deel van het werk van Harry Kunneman. Alle resultaten die de normatieve professionals boeken worden ook door andere actoren mee geproduceerd. Sociaal werk wordt als het goed is mede tot stand gebracht door burgers, in de rol

van mantelzorgers, familieleden, vrienden, buren en vrijwilligers. Deze niet-professionals blijven buiten beeld in theorie en praktijk van normatieve professionalisering. Professionals zijn doorgaans passanten in het leven van mensen. Voor geborgenheid, zingeving en sociale inbedding zijn dingen nodig die professionals niet of maar ten dele kunnen bieden. Het op het schilt hijsen van normatieve professionals veronachtzaamt de kracht van de primaire groep. Doen we een stap terug dan zien we hoe Harry Kunneman steeds weer ruimte maakt voor vrijheid en emancipatie, de woorden overgave en dienstbaarheid komen in het boek niet voor. Toch is het de vrije ongebonden geest die uitmondt in het dikke-ik.

Naast deze inhoudelijke kanttekeningen zijn er nog wel wat kritiekpunten te bedenken op dit boek. Het boek kent veel overlap en herhaling. Zo wordt het begrip normatieve professionalisering op zes verschillende plaatsen uitgelegd, vaak in dezelfde bewoordingen (§5, 7, 11, 12 en 14), dat geldt ook voor de tegenstelling tussen systeem- en leefwereld die Habermas in de ogen van Kunneman te veel uitvergroot (op vijf plaatsen in §1, 5, 7, 11, 14), de drie modi van kennisproductie (drie keer in §2, 7 en 9), de tegenstelling tussen hooglanden en moerassig laagland (drie keer in §12, 13, 14), etc.

Dit is misschien niet het sterkste boek van Harry Kunneman maar toch neemt hij ons mee in een belangwekkende zoektocht, een tocht waarin hij het werk van een groot aantal hedendaagse denkers weet te integreren in een volstrekt eigen verhaal. Een groot verhaal zou een misplaatste aanduiding zijn, groots is het echter wel. Midas Dekker heeft weleens gezegd: er is geen vooruitgang, geen achteruitgang, er is slechts gang. Kunneman is geen misantroop die meewarig en met zelfspot de wereld en het gedoe erin gadeslaat; hij wil dat individuen zich afvragen wie ze zijn, wie ze willen zijn voor anderen met het oog op een gedeelde toekomst. Twintig jaar na de Franse camping weet hij mij hier nog steeds mee te inspireren.